

ŠEST TAJNI INTELIGENCIJE

ŠTA VAS NISU NAUČILI U ŠKOLI

KREJG ADAMS

Prevela
Stela Spasić

■ Laguna ■

Naslov originala

Craig Adams

THE SIX SECRETS OF INTELLIGENCE

What Your Education Failed to Teach You

Copyright © 2019 by Craig Adams

Translation copyright © 2020 za srpsko izdanje, LAGUNA

ŠEST TAJNI INTELIGENCIJE

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Uvod. 11

DEO I – NERAZMIŠLJANJE

Kratka istorija nerazmišljanja. 23

O čemu razmišljati a ne kako razmišljati 23

Nov svet intelektualnih mogućnosti 31

DEO II – RAZMIŠLJANJE

Prva tajna – Dedukcija: kako prozreti argumente . . . 43

Moć dedukcije 43

Sumnjiva dedukcija: verovatna priča 50

Skrivena suština argumenta. 54

Džudo, ne karate 59

Šutnite improvizovani podijum 64

Dedukcija u stvarnom životu 69

Druga tajna – Indukcija: kako stvoriti ili oboriti teoriju	.82
Da li vidite znakove?	82
Rasuđivanje unazad: slučaj pogrešivog znaka.	87
Pasivno razmišljanje: ne žurite sa zaključcima	93
Indukcija u stvarnom životu	98

Treća tajna – Analogija: znak genija	.108
Jednostavna poređenja, jednostavne oznake	108
Složena poređenja: tvrdnja na osnovu analogije	113
Analogija sa stvarnim životom	122

Četvrta, peta i šesta tajna – Stvarnost, dokaz i značenje: kako razmišljati kao filozof.	.134
Saberite se: ideje nisu stvari	134
Izmišljeno i besmisleno: kako da uočite pseudonauku	141
Politika: kako voditi rat rečima.	148
Kad bi istina bila jednostavna: tri pitanja koja se ne mogu izbegavati	156
Filozofsko razmišljanje u stvarnom životu	164

DEO III – RAZMIŠLJANJE O RAZMIŠLJANJU

Savremena škola mišljenja	.179
Varljivi podaci: često pogrešni i prirodno zaboravni. .	179
Moć apstraktnih ideja	189

DEO IV – RAZMIŠLJANJE O OBRAZOVANJU

Uskogrudost i krhki ego: gde smo pogrešili?	.205
Imamo pogrešno mišljenje o inteligenciji: zašto nas pogrešno tumačenje uma intelektualno obesnažuje	205

Kad naizmenično vičemo jedni na druge: zašto uviđavno, slobodoumno društvo ne može da postoji bez filozofskog razmišljanja . .	218
Čarobni štapić: zašto nas škole ne uče da razmišljamo	235
Granice razmišljanja	250

DEO V – ŠKOLA MIŠLJENJA

Pravo stanje stvari: o ljudskoj inteligenciji, obrazovanju i sreći.	.259
Um koji imamo, život koji živimo	259
Duh društva, um vrste.	263
Načela intelektualnog obrazovanja i današnje pogrešno tumačenje uma	266
Dizanje uzbune: posledice.	283
Šta vredi učiti ili teorija obrazovanja.	286
Izjave zahvalnosti	291
O autoru	295

Uvod

Pošto je završio još jedan mukotrpan radni dan duboko u Zemljinoj utrobi, g. Vu sedi u svojoj dnevnoj sobi koju osvetljava jedna gola sijalica. U dvosobnoj kući od cigala koju je napravio sopstvenim rukama, nema ni traga od nečega što bismo vi ili ja smatrali luksuzom. Ispred kuće nema porodičnog auta i nikad ga nije ni bilo. G. Vu nikad nije video okean.

Ipak, posle dvadeset godina kopanja uglja, ni težina njegovog rada ni veličina njegove žrtve nisu prošli nenagrađeno. G. Vu i njegova supruga, koja naporno radi i štedi s ništa manjom posvećenošću, imaju nešto zaista posebno; nešto što im vredi više nego neki automobil ili odlazak na odmor. Imaju školovanu ćerku.

Mlada gospođica Vu će uskoro diplomirati. Ona odrasta u sve povezanijem svetu i s ciljem da u njemu pronađe mesto za sebe; studira logistiku – nauku o distribuciji. Posle dvadeset godina zalaganja njenih roditelja i hiljade sati njenog učenja došao je taj trenutak – trenutak kada njeno školovanje mora da se pretvori u zaposlenje.

Njeni roditelji su uložili u najbolje školovanje koje su mogli da priušte svojoj ćerki zato što će kad ostare oboje zavisiti od njene brige o njima. Porodica Vu ne može sebi da dozvoli da razmišlja nikako drugačije. Za ćerku rudara u unutrašnjosti Kine početkom 21. veka, svrha školovanja je zaposlenje.

Školovanje se takođe odvija duboko u utrobi Zemlje na drugom kraju sveta. Putujući kroz mračan tunel, vagon metroa se ljulja levo-desno dok se njegovi putnici njišu u ritmu vožnje. Imao sam sreće da nađem mesto, kao i čovek koji sedi preko puta mene. Gledam ga zainteresovano i nisam jedini.

Sumnjam da to radi namerno; zapravo, izgleda da je potpuno zaokupljen u sopstvenom svetu ali, bez obzira na to, privlači poglede drugih ljudi. Mislim da i ostali posmatrači osećaju isto što i ja – spoj divljenja i griže savesti – zato što taj čovek radi ono što većina nas smatra da bi trebalo više da radi: on čita.

Međutim, on ne čita običnu knjigu. Njegova knjiga je ogromna. Debeli. To je jedna od onih knjiga s toliko debelom riknom da se u prvi mah ne zapitate da li je zanimljiva ili zabavna, već računate koliko bi sati svog života trebalo da žrtvujete da biste usvojili njen sadržaj. Diskretno sam iskosio glavu da pročitam naslov na rikni: DŽEJMS DŽOJS – ULIKS.

Jednog utorka u osam sati uveče, ovaj čitalac u elegantnom odelu, s kesama ispod očiju i velikom kožnom torbom pored nogu očigledno se vraća kući posle dugog radnog dana u kancelariji. Zamišljam ga kako se koncentriše na beskonačnim sastancima, mršti se na ogromne tabelarne proračune ili proučava obimnu pravnu dokumentaciju. Ipak, uprkos napornom danu na poslu i bez obzira na sve ostalo što bi mogao da radi, on posvećuje svoje vreme, energiju i

koncentraciju džinovskoj knjizi koja je poznata po tome da je teška za čitanje. Zašto?

Za čoveka u metrou, svrha takvog obrazovanja nije sticanje novca. Čovek u metrou nije sateran u čošak materijalnom situacijom. Takvo oštrenje uma razlikuje se od obrazovanja rudareve ćerke i izgleda da vijuga ka nekakvom neodređenom cilju. Međutim, gde god da se cilj nalazio, čovek je taj koji upravlja sopstvenim putovanjem... baš kao i mi.

U Zapadnom svetu, u prvim decenijama 21. veka većini nas se sviđa taj tip u metrou. Stižemo u školu, sedamo na svoje mesto i čekamo da vožnja počne; ali čim nam se školovanje završi, slobodni smo da se krećemo ka obrazovnom cilju koji god izaberemo i samo od nas zavisi kako ćemo to sprovesti. Kao i život, školovanje je lutrija i – sasvim suprotno ljudima koje životne okolnosti lišavaju i slobode i prilika – problem s kojim se većina nas danas suočava nije nedostatak izbora, već to što ih imamo i previše.

Dakle, za šta ste se vi opredelili? Da li odlazite u biblioteke ili knjižare i, ako je tako, kakve knjige uzimate s polica? Da li preuzimate aplikacije koje će vam pomoći da proširite svoj rečnik, usavršite gramatiku ili uvežbate mozak? Da li gledate predavanja na internetu, slušate podkaste ili hranite dušu posetama muzejima, galerijama i izložbama?

Većina nas se bavi svačim pomalo. Škola predstavlja temelj klasičnih predmeta koje ulepšavamo kombinacijom onoga što je zanimljivo, dobro reklamirano i u trendu; međutim, tako se možemo zaokupirati nečim što nam trenutno drži pažnju i lako izgubimo iz vida šta stvarno želimo da dobijemo u zamenu za sve to vreme, novac i trud. Kakvoj promeni se nadamo?

Kad se ne obrazujemo s ciljem da dobijemo kvalifikaciju koja će nam pomoći da dobijemo posao ili započnemo

karijeru, tvrdim da nismo sasvim sigurni šta želimo i da nam je teško da preciziramo na koji nam način nastojanja da se obrazujemo izoštravaju um. Oduševljavaju nas i zabavljaju svakakva znanja – od istorije sveta do načina na koji funkcioniše svemir. Zadivljuju nas raznorazne činjenice – ali ono za čime zaista tragamo jeste nešto tajanstvenije i nedostižnije. Postoji nešto što obitava van granica svake konkretne oblasti znanja: nešto što ima veću težinu od beznačajnih zanimljivosti. Mi tragamo za onim što se zove *inteligencija*.

Jedan od načina na koji možemo da razumemo ono što želimo jeste da poslušamo savet Sigmunda Frojda i analiziramo ono o čemu maštamo. San koji je plod kolektivne inteligencije, koncentrisan na likove kojima se divimo u filmovima, na televiziji i u knjigama, ne sanja stručnjak u nekoj uskoj naučnoj oblasti, niti poznavalac opšte kulture. Mi maštamo o prilagodljivim umovima oštromnih detektiva i ćudljivih političkih genija. Tragamo za mentalnom sposobnošću zahvaljujući kojoj smo u stanju da iznosimo opažanja bez obzira na situaciju i uvek imamo šta da kažemo bez obzira na temu razgovora. Ne maštamo često da pobedimo na kvizu u lokalnom kafiću. Hoćemo da budemo jedina osoba u prostoriji koja shvata kako se sve uklapa.

Kakva je to univerzalna sposobnost koju ponekad zovemo *opšta inteligencija*? Zašto neki ljudi uvek imaju šta da kažu ili predlože rešenje na svakom poslovnom sastanku, svakoj političkoj debati, porodičnoj raspravi ili filozofskoj diskusiji? Kako im to uspeva? Ne možemo napamet naučiti gomilu podataka koji će nam poslužiti u svakoj situaciji: to bi bilo nemoguće. Inteligencija je nedokučiva ali da biste razumeli šta ona predstavlja treba da pođete od jednostavne zamisli: inteligencija nije ono što znate već *kako razmišljate*.

Stojeći na raskršću uma, leđima okrenuti ograničenjima koja nameću činjenice, pomislili biste da smo na pravom

putu – da se krećemo u pravcu opšte inteligencije. Međutim, tu nailazimo na problem. Inteligentne osobe opisujemo na različite načine: „proncljive“, „oštroumne“, „kritičke“, „logične“, „racionalne“, „analitične“ ili „kreativne“ – ali šta tačno te reči znače i kako one mogu da nam pomognu? Ističemo činjenicu da su neki ljudi sposobni da uposle svoj um i postignu ono što ostali ne mogu tako što, recimo, kažemo: „ona ima *analitički um*“ ili „važno je *kritičko mišljenje*“ – ali kako zapravo možemo da promenimo način razmišljanja ako nam neko kaže da budemo „analitičniji“ ili „kritičniji“? Skup nejasnih sinonima koji samo *opisuju* činjenicu da neke osobe primećuju ono što drugima promiče to nam neće *pojasniti*. Ako nismo u stanju da kažemo nešto više o načinu razmišljanja koji definiše inteligentne osobe, kako da naučimo da radimo ono što oni rade?

To je priroda inteligencije i problem sa samim školovanjem. Lako je davati velika obećanja i bombardovati lakoverne rečima koje zvuče pametno i naizgled objašnjavaju nešto tako nedokučivo, ali izuzetno je teško reći nešto ključno i korisno o tome šta nam se odvija u glavi. Teško je reći nešto praktično što pojašnjava svakodnevno razmišljanje u svakodnevnom životu. U savremeno doba, prazno obećanje o pravom školovanju u smislu sticanja opšte kulture prisutno je svuda, ali to se ne može reći i za konkretne ideje koje menjaju način na koji posmatramo svet.

Na današnjem Zapadu – gde imamo toliko slobode i prilika da razvijemo tu užarenu kuglu ispunjenu električitetom koju koristimo da donosimo odluke koje oblikuju svaki trenutak našeg života – pravimo grešku tako što se koncentrišemo samo na sadašnjost i budućnost. Smišljamo silne otrcane fraze koje se odnose na besmisleni metaforu „obrazovanje 21. veka“; obožavamo tehnologiju i slepom arogantnošću savremenog čoveka verujemo da je napredak

većit. Međutim, neki od najblistavijih umova savremenog doba – zaista, neki od umova zahvaljujući kojima je ono i stvoreno – tome bi se usprotivili. Ajnštajn je izjavio da je neko ko čita samo današnje knjige i novine nalik na kratkovidu osobu koja odbija da nosi naočare. Stiv Džobs, najpoznatiji tehnološki genije savremenog doba, jednom prilikom je izjavio da tehnologija zapravo i nije važna i da je može zameniti dobar profesor. Kad su mu 2001. godine postavili pitanje o „učionici budućnosti“, dao je možda neočekivan odgovor rekavši: „Dao bih svu svoju tehnologiju za jedno popodne sa Sokratom.“

Otkrio sam da Sokrat – uprkos tome što je utemeljivač Zapadne filozofije i jedan od najinspirativnijih učitelja u istoriji – ne nudi pravi odgovor ali da je vrlo blizu. Manje od stotinu godina posle Sokratove smrti u Atini 399. godine p. n. e. još jedan filozof je napustio taj grad pošto nije uspeo da dobije čelno mesto u najprestižnijoj školi. Naposljetku se uputio u zaliv Kaloni na ostrvu Lezbos gde je zadovoljio svoju strast za izučavanjem prirode ali uskoro je usledila ponuda za još jedan posao. Prethodno je izgrađena škola samo za jednog četrnaestogodišnjaka a kralj koji ju je podigao tražio je nastavnika. Kralj Filip Makedonski želeo je da um i karakter njegovog sina oblikuje najbolje školovanje koje se moglo kupiti novcem, a imajući u vidu kakav su pečat um i karakter Filipovog sina ostavili na istoriju, Filip bi bio zadovoljan rezultatom. I nastavnik i učenik su kasnije zasenili slavu kralja koji ih je spojio: filozof je bio Aristotel a dečak je postao poznat kao Aleksandar Veliki.

S pregršt ideja i s višegodišnjim iskustvom u podučavanju, Aristotel se vratio u Atinu gde je osnovao sopstvenu školu i napisao brojne knjige (za koje se smatra da su bile beleške za predavanja koja je držao svojim učenicima) koje

će postati temelj velikog broja naučnih disciplina u narednih dve hiljade godina. Uticaj njegovih knjiga s vremenom je oslabio; međutim, najmanje u jednoj oblasti koncept onog što je napisao važi i danas koliko je važio u ono vreme. Aristotel je prvi opisao temeljne principe načina na koji razmišljamo i raspravljamo o onome što mislimo da je istina, te načina na koji to objašnjavamo i dokazujemo. Kad je konačno zapisao ideje koje su mu se za života nakupile, krunu njegovih razmišljanja krasio je pravi biser: mapa ljudskog uma.

Aristotel nije samo shvatao našu moć zaključivanja, to jest ono što danas zovemo „logika“: on ju je otkrio. On nije bio tek neki nezavisni mislilac koji je prozreo trikove manipulatora: on je prvi bio u stanju da objasni kako ti trikovi prolaze. Neki tvrde da je on čak otkrio nauku a Virdžinija Vulf je za njega rekla da je, govoreći o književnosti, on napisao „prvu i poslednju reč o toj temi“. Ni stotine knjiga ne bi bilo dovoljno da opišu uticaj tog velikog čoveka; međutim, nas ovde ne zanima ni njegov uticaj ni njegova genijalnost. Ovo nije knjiga o pametnim ljudima već o onima uz čiju pomoć *mi* možemo da postanemo pametniji.

Jedan od najvećih mislilaca svih vremena postigao je ono što niko nije pre njega: uspeo je da analizira sopstveni um i objasni šta se u njemu odvija. Aristotel ne samo da je otkrio temeljna načela načina na koji razmišljamo, već je uradio i nešto mnogo važnije: objasnio je kako ta načela funkcionišu. Na zasićenom, konkurentnom tržištu učitelja koji su prvi prepoznali moć razumevanja sopstvenih misli, Aristotel ih je sve nadmašio tako što je otkrio osnovnu mapu ljudskog uma. Knjiga Šest tajni inteligencije opisuje kako ta mapa otkriva obrasce svakog razgovora, rasprave, debate, svade ili teorije koje smo ikad vodili, odnosno imali, te kako pomoću

tih intuitivnih ideja možemo postati i otporniji na manipulisanje i sposobni da razmišljamo na nove, drugačije načine.

Principi inteligencije koje je otkrio Aristotel jesu tajne u smislu da predstavljaju glavne ideje koje otključavaju sposobnost – intelektualnu sposobnost s kojom je svako od nas rođen a koja se temelji na činjenici da smo ljudska bića. A ipak... u 21. veku zamenili smo ih pojednostavljenim i zavodljivim stavom o inteligenciji, obrazovanju i ljudskom umu. Uprkos činjenici da u doba kad se moderna nauka nalazi na vrhuncu mi počinjemo da shvatamo da je Aristotel sve vreme bio u pravu, savremeno doba je okrenulo leđa idejama koje otkrivaju večno i nepromenljivo svojstvo načina na koji razmišljamo: temeljnim i neizbežnim principima rasuđivanja i istine. Izazov s kojim se Aristotel suočio ogledao se u tome da je te ideje trebalo da sažme i objasni tako da je čak i četrnaestogodišnjak poput Aleksandra mogao da ih razume i primenjuje u svakodnevnom životu, te da ih razjasni i pojednostavi koliko god je mogao. Upravo to je i moj cilj.

Dakle, odakle da počnemo? Prvo ćemo se vratiti jedan mali ali neophodan korak unazad. Školovanje ljudi koji su nosili toge i bili robovlasnici pre par hiljada godina za nas je zanimljivo samo utoliko što nam pruža preko potrebnu perspektivu. Kad shvatimo odakle potiče obrazovanje svih nas i zašto škole i tradicionalno obrazovanje nisu niti spremni niti su sposobni da nam otkriju suštinu istinskog obrazovanja ljudskog uma, uvidećemo šta nam to nedostaje u potrazi da ga izoštrimo. To je deo I.

U delu II neposredno proučavamo šest temeljnih principa rasuđivanja i istine, i primenjujemo ih na nekoliko najčešćih i najkontroverznijih pitanja današnjice.

Deo III istražuje urođenu i neizbežnu prirodu ljudskog uma, objašnjava zašto neki ljudi primećuju ono što drugima

promiče i, prema objašnjenjima savremene psihologije, otkriva kako su oni to naučili.

U delu IV, videćemo zašto je pogrešno ono što smo naučeni da verujemo o inteligenciji i obrazovanju, zašto nas moderno obrazovanje ne uči da mislimo svojom glavom i zašto se intelektualna moć temelji na emocionalnoj snazi.

U poslednjem, petom delu, sve povezujem i objašnjavam šta zapravo vredi učiti i zašto važne ideje nikad ne zastarevaju. Istinsko obrazovanje uma zasniva se na nekoliko temeljnih ideja koje retko otkrivamo kad ih sami tražimo – ali zahvaljujući Aristotelu, ne moramo to da radimo...

Deo I

Nerazmišljanje

Kratka istorija nerazmišljanja

O čemu razmišljati a ne kako razmišljati

Aleksandar Veliki je bio srećnik, jer kad je istorija bacala svoju kocku preko antičke Grčke, ispale su tri šestice zaredom. Legenda kaže da se jedan mladi Grk spremio da postane dramski pisac kad je po prvi put čuo Sokrata kako govori i reagovao je tako da je spalio sve što je ikad napisao i zatražio da postane Sokratov učenik. Taj mladi Grk zvao se Platon. Kad je Platon kasnije otvorio vrata sopstvene škole, jedan od učenika koji je prošao kroz njih bio je sedamnaestogodišnji Aristotel. Sokrat je učio Platona a Platon Aristotela. Aleksandrov otac možda jeste platio samo usluge jednog učitelja ali dobio je njih trojicu po ceni jednog: prečišćenu mudrost tri najveća uma antičke Grčke.

Danas naš i njihov svet dele skoro nepremostive razlike pa nam se tako, uprkos njihovoj veličini, čini da i ne bismo imali mnogo toga da naučimo od starih Grka. Međutim, takav stav je pogrešan. Naši računari i telefoni možda jesu prozori ispred kojih se pruža skoro beskrajn krajolik

činjenica, podataka, rasprava, eseja, članaka i informacija koje u Aleksandrovo vreme ne bi bile ništa drugo do bujna mašta i čitajući upravo ove reči odštampane u knjizi ili prikazane pikselima na ekranu, vi radite nešto što nijedan Grk nije radio. Ipak, zapitajte se kakva bi razlika bila da su ove reči urezivane u vosak, oslikane na pergamentu ili uklesane u kamen. Čak i posle dve hiljade godina, uprkos svim površnim razlikama u tehnologiji, ples električnih impulsa u ljudskom mozgu koji pretvara slova u ideje koje nam ispunjavaju um nije se nimalo promenio. Način na koji razmišljamo suštinski se nikad ne menja a isto važi i za prvo poglavlje našeg obrazovanja. Obrazovanje svakog čoveka koji je ikad živeo na kugli zemaljskoj počinjalo je na isti način: pričama.

Nepobitna je činjenica da se deci govori šta da rade. U detinjstvu nas podstiču i kažnjavaju, nagrađuju i grde pa, ako obratimo pažnju i na šargarepu i na štap, možemo da shvatimo kako treba da se ponašamo. To neprestano usmeravanje prema onom što je prihvatljivo pomaže nam da naučimo čemu treba da stremimo ali sve se to odvija postepeno, korak po korak, kao slagalica koju polako godinama sastavljamo u detinjstvu. Ljudima je uvek bilo potrebno nešto snažnije od svakodnevnog komunikacije koja nas oblikuje: nešto doslednije i moćnije. Ljudima su uvek bile potrebne priče.

Deca su hiljadama godina uveseljavana relativno oskudnim izborom priča među koje spadaju velika dela verske tematike, kao i mitovi, basne, epovi, legende i bajke koji se vezuju za konkretnu kulturu. Pored usmerenja koja nam daju roditelji, u pričama nalazimo mnoštvo uzora od kojih

možemo nešto da naučimo. Slušamo o dobroti i mudrosti junaka i junakinja koje možemo da oponašamo.

Aleksandrova omiljena priča bila je *Ilijada* koja govori o ratu Grka i Trojanaca. *Ilijada* se danas možda ne smatra prikladnom za malu decu jer uglavnom sadrži slikovite opise ratnika koje mučki ubijaju na razne načine – međutim, nju je krasilo ono što je potrebno svim pričama na kojima se temelji jedna kultura: autoritet. Kad su u Grčkoj osnovane prve škole i deca počela da uče da čitaju, prepisivala su čuvenu rečenicu o čoveku za koga se verovalo da je njen autor. To je poznata i donekle zastrašujuća rečenica koja pokazuje koliko je njegovo delo okupiralo umove grčkog sveta: „Homer nije bio čovek već bog.“

Ono što je važilo za Aleksandra u ono vreme, važi i danas za nas. Naša prva iskustva sa školovanjem – priče koje se neprekidno utuvljuju u mlade glave i koje nam predstavljaju vrednosti na kojima počiva naše društvo – nisu osmišljena da nas nauče *kako* da razmišljamo: osmišljena su da nas nauče *o čemu* da razmišljamo.

Za to postoji dobar razlog. Kakav god ideal da nam kultura nameće, ona to mora da čini dok smo dovoljno mladi da bi mogla da nas ukalupi. Kao deca, mi predstavljamo svež, tečan vosak koji društvo izliva u željeni oblik i bez obzira na to koliko se mi žalili da nam obrazovanje „ispira mozak“, trebalo bi da se setimo da to predstavlja temelj obrazovanja i da je tako otkad je sveta i veka. Kad vam krv proključa zbog nepromišljenog usvajanja ideala, imajte na umu da takvu pojavu zovete „indoktrinacija“ samo ako se kojim slučajem ne slažete s datom doktrinom. U suprotnom, zovete je „obrazovanje“. Svaka zajednica prenosi kulturne vrednosti koje je ujedinjuju jer bez njih zajednice ne bi ni bilo.

Međutim, priče nisu jedino sredstvo onog što ponekad zovemo „socijalno obrazovanje“. Kad su osnovane prve

škole u antičkoj Grčkoj, u njima je veći deo vremena i truda takođe bio posvećen ukalupljivanju dece koja će postati deo društva, a to je uglavnom postizano kroz sport. U opisu „starog obrazovanja, onog kakvo je nekad bilo“ koji je komediograf Aristofan dao u svom delu *Oblaci*, uglavnom se pominju vežbanje, gimnastička dvorana i *pedotrib* (ekvivalent nastavnika fizičkog vaspitanja u antičkoj Grčkoj). Čak i pošto su Grci ostvarili napredak na polju filozofije, matematike, književnosti i ostalih intelektualnih aktivnosti, da ste pitali okolna plemena šta Grke čini Grcima, odgovorili bi vam da je, po njima, to bilo trčanje po gimnastičkoj dvorani bez odeće.

Planina Olimp izabrana je za mesto održavanja sportskih takmičenja koja su ujedinila grčki svet – Olimpijske igre – zato što je to bio drevni, poznati verski lokalitet. Razni grčki gradovi-države (čiji su građani inače provodili silno vreme u nastojanjima da se međusobno poubijaju) dogovarali bi primirje jednom u svake četiri godine kako bi se tamo sastajali i takmičili pod budnim okom statue boga Zeusa visoke dvanaest metara. Danas bi se organizovanje sportskog takmičenja na nekom svetom mestu možda smatralo svetogrdem ali za Grke je to bila potpuna suprotnost: način da se ujedine u činu obožavanja. Danas ponekad kažemo da je sport poput religije ali to je samo metafora. Grcima sport nije bio samo kao religija: on *jeste bio* religija.

Kao što verski obredi svima daju priliku da rade nešto zajedno i tako stvore osećaj zajedništva, istu je takvu ulogu imao sport u antičkoj Grčkoj. Kad tome dodate *vrednosti* sportske kulture – poštenje, fer-plej i moralno vladanje koje nazivamo *sportski duh* – dobijate ne samo način ponašanja, već i bezbrojne prilike da takav kodeks ponašanja usadite i ojačate u zajednici.

Pored toga što su se mladi Grci pripremali za učešće na atletskim takmičenjima koja su oblikovala grčku kulturu tako što ih je pedotrib šibao po gimnastičkoj dvorani (radi čega je inače nosio rašljasti štap), oni su učili i da sviraju liru i pevaju patriotske pesme koje su ih dodatno podsećale na to kakvo se ponašanje od njih očekuje. Naravno, da biste učili pesme, dobro dođe da znate da čitate pa su tako imali i časove čitanja. Međutim, prema navodima istoričara obrazovanja Anrija Marua, učitelj pismenosti bio je „treći po poreklu i isto tako, dugo vremena, treći po vrednosti“. Hteo je da kaže da su roditelji u Grčkoj bili daleko zainteresovaniji da im deca budu *dobro vaspitana* i sposobna da se bave sportom i muzikom koji su spajali ljude. Ironija istorije obrazovanja je to što se danas koristi reč „pedagog“ kao privlačnija, glamuroznija verzija običnog izraza „učitelj“ – jer je izvorno reč pedagog označavala roba koji je bio zadužen da vodi decu na časove i stara se da se pristojno ponašaju.

Lako je zamisliti školu kao mesto gde odlazite da učite razne veštine ali isto kao što nekolicina nas koji u školi upražnjavamo neki sport ili učimo da sviramo neki instrument kasnije postajemo profesionalci, grčko školstvo se prvenstveno zasnivalo na učenju kako biti deo grupe. Zamislite da sedite oko logorske vatre šezdesetih godina prošlog veka, gde biti deo grupe podrazumeva da znate reči i značenje pesama – reči koje izražavaju ono u šta grupa veruje – a ne da pojedinac skreće pažnju na sebe hvalisavim izvođenjem tehnički zahtevne solo deonice dok svi ostali pokušavaju da pevaju zajedno.

Danas ne uspevamo da prepoznamo sve aktivnosti koje obavljamo u školi a čiji je cilj da nas nauče onom što treba da znamo (ili da znamo kako da nešto uradimo) da bismo postali deo društva. Nagon za socijalnim obrazovanjem

– podučavanjem o vrednostima koje definišu naše društvo i kulturu, i aktivnostima koje nas spajaju – još uvek postoji. Primer toga je, recimo, akcenat na sportu na univerzitetima u Americi gde obrazovne ustanove u relativno malim gradovima u svom posedu imaju stadione veće od onih na kojima igraju profesionalne sportske ekipe u Evropi i koji su krcati na svakoj utakmici. Drugi primer su igrališta u Kini prepuna dece koja skladno kao jedan vežbaju tai či. Himne koje pevaju o tome šta je ispravno i dobro, i koje uče i pevaju generacije učenika u Britaniji ili sportski duh i fer-plej koji su sastavni deo igranja kriketa, sve je to odraz muzike, pesama i sporta koji su sastavni deo školskih aktivnosti već hiljadama godina. Kad Englez želi da izrazi svoj stav da je nešto nepravedno ili neprihvatljivo, on može da kaže da to „jednostavno nije kriket“. Ne postoji škola u svetu gde se deca na ovaj ili onaj način ne uče vrednostima koje cenimo: nesebičnosti, dobročinstvu, poštovanju i stotinama drugih poželjnih i bitnih nazora. Iako to ne primećujemo uvek, mnogo toga što učimo u školi i što smo naučili iz priča koje smo slušali u detinjstvu nema nikakve veze s učenjem kako se razmišlja.

Međutim, pravi problem s pričama, sportovima, muzikom i aktivnostima koji definišu kulturu u kojoj smo rođeni, nije u tome što nas oni uče u šta da verujemo umesto kako da razmišljamo. Pravi problem sa socijalnim obrazovanjem leži u tome što ono ne bi moglo da nas nauči da razmišljamo čak i da postoji želja za tim.

Većina nas u nekom trenutku u svom životu poželi da zameni prostu dečju poslušnost za slobodu razmišljanja sopstvenom glavom; i, baš kao što nam se to dešava kao pojedincima, to se desilo celoj grčkoj kulturi. Oko 500. godine p. n. e. Atinjani su smislili nešto izuzetno što je zauvek promenilo

svet: probali su nešto što su nazvali „demokratija“. Teško je reći da li je demokratija uzrok ili posledica drugih promena koje su se odvijale u grčkom svetu ali istoričar Tukidid navodi: „Atinjani su prvi položili oružje i usvojili lakši i luksuzniji stil života.“ Period ratova, osvajanja i migracija približavao se kraju i dok su ubistva jenjavala a pričanje dobijalo na intenzitetu, akcenat je prebačen s mišića na mozak.

Junaci tog predemokratskog vremena imali su izraženiji ratnički karakter. Aleksandrov heroj bio je ratnik Ahil: lik iz Homerove *Ilijade*. Ahil je pandan savremenom akcionom junaku: nije previše bistar ali je nadasve neustrašiv, neverovatno odvažan i krajnje talentovan za ubijanje svojih neprijatelja. Međutim, Homerova druga priča, svojevrsan nastavak *Ilijade*, odražavala je promene kroz novog junaka. Glavni lik *Odiseje* je pametni i lukavi Odisej koji je spoj elokventnog i inspirativnog političara iz ratnog doba, snažljivog tajnog agenta i operativca specijalnih snaga. U tom delu vidimo kulturu koja je postajala sličnija našoj: kulturu koja je primetila da u životu ne napreduju samo oni koji znaju kako da razbiju glavu drugima da bi isterali svoje. Ahil je oličenje vojevanja, hrabrosti, krvi i borbe za izvlačenje iz nevolje dok su Odiseju na raspolaganju i druge mogućnosti: on je sposoban da se iz nevolje izvuče *razgovorom*. Kad treba reći nešto pametno – Ahil, manje moderan junak, morao je da se izmakne i prepusti Odiseju da nam pokaže kako se to radi. Ali – i to jedno veliko ali – tu sada nailazimo na pravi problem s pričama tradicionalnog socijalnog obrazovanja: kad čitate Homera, *nemate priliku da vidite kako se to radi*.

U Homerovim epovima, iza skoro svakog primera genijalnosti ili gluposti stoji nešto tajanstveno: bog. Kad vođa grčke vojske donese očajnu odluku zbog koje skoro izgubi rat i brojni omiljeni junaci iz priče mu poginu, on krivicu

svaljuje na Zeusa. On kaže da je kralj bogova poremetio njegovu moć rasuđivanja; da je zbog toga bio zbunjen. On ne nalazi izgovore čak ni samo da bi video može li da se izvuče s glupošću: jedan od ljudi koji je nastradao zbog njegove loše odluke slaže se s njim i kaže: „Savetnik Zeus ga je lišio razuma.“ Isto tako, kad Odisejev sin uvidi da nema ništa pametno da kaže velikom kralju, boginja Atina mu kaže: „Tamo gde ti zakaže inteligencija, bog će te nadahnuti.“

Homer jednostavno nije znao da objasni zašto su neki ljudi u stanju da pomoću svog uma postizu nešto što drugi ne mogu a isto važi za velika verska dela koja se i dan-danas čitaju. Upravo kao u Homerovim epovima, postajete pametni ili hrabri samo snagom boga.

Svaka kultura pred očima nam maše snovima o oštrom umu ali priče imaju pogubnu obrazovnu manu: one nam govore prema kom cilju da težimo ali ne i kako da stignemo do njega. Danas još uvek pripovedamo priče i gledamo filmove i TV emisije čiji su protagonisti pametni i hrabri junaci ali čak ni savremena fikcija ne pominje kako slatkorečivim likovima koji vide rešenja koja mi nismo sposobni da vidimo to zapravo polazi od ruke.

Priče iz prošlosti, napisane u neko davno vreme bogova, magije i veštice, nisu nikako mogle da nam objasne šta je um jer nisu imale predstavu ni šta je to um, ni kako bismo mogli da ga shvatimo ni kako bismo mogli da ga koristimo. Kroz istoriju ljudskog roda uglavnom smo verovali da je inteligencija božji dar ili sudbina jer je naša psiha predstavljala nešto tajanstveno. Budući da nismo sposobni da govorimo o tome šta nam se događa u glavi, teško je, ako ne i nemoguće, iskoristiti moć našeg fantastičnog uma.

Obrazovanje koje nas upoznaje s kulturom pod čijim smo okriljem rođeni ne podučava nas razmišljanju; ipak, ono nas

zaista uči nečem važnom: da bismo postali pametniji, treba da *razgovaramo o razmišljanju*. Prvi korak ka promeni načina razmišljanja načinićemo kad shvatimo da nam gotov portret inteligencije nije dovoljan: potrebne su nam ideje koje *objašnjavaju* inteligenciju i pokazuju nam kako da izoštrimo um.

Novi svet intelektualnih mogućnosti

Socijalno obrazovanje klasične grčke kulture uobličavalo se postepeno kroz vekove: priče, sport i muzika pretvarani su u društveni lepak, baš kao što i mi to danas radimo. Međutim, sve se odjednom promenilo. U vreme kad su roditelji u Atini samo želeli da im deca budu lepo vaspitana i sposobna da pronađu svoje mesto u društvu, pojavila se grupa učitelja iz drugih delova Grčke kojima maniri, skromnost i uklapanje u društvo nisu bili najvažniji. Ti stranci su nudili obuku u nadmudrivanju, nadigravanju i nadmašivanju; pristup obrazovanju koji su karakterisali sposobnost suprotstavljanja mišljenja i elokventnost nije obećavao zajedništvo već razvoj individualne sposobnosti.

Stalni napredak demokratije koji je počeo u VI veku p. n. e. doneo je sve prisutniji stav da istinska moć podrazumeva da ste jednako dobri kako na rečima, tako i s mačem. Ni danas ništa nije mnogo drugačije: oni koji daleko doguraju u životu znaju kako da ubede ostale da su u pravu. Obrazovanje se prilagođava promenama u našoj kulturnoj sredini kako bismo mogli da nadmašimo nezaobilaznu konkurenciju i opstanemo, a kad su se ti tajanstveni učitelji izdaleka pojavili u Atini tvrdeći da su sposobni da svakog preobrate u nepobedivu mašinu za raspravu i ubeđivanje, otkrili su da mogu da se obogate i da pritom privuku pažnju mnogih.

Bili su poznati kao *sofisti* i ubrzo su postali bogate i ugledne ličnosti, uživali su u svojoj slavi i bili obožavani u krugu odanih učenika. Ipak, snaga govora i moć ubeđivanja već dugo su bili visoko cenjeni; Homerovi epovi obiluju elokventnim likovima i važnim govorima. Dakle, šta su to tačno sofisti otkrili što im je dalo prednost u trci razmišljanja?

Kao prvo, morate dobro da zvučite. Kad treba da ubedite nekog da se složi s vama, nije sve u sadržaju. Nešto je moguće dokazati na dva različita načina – jedan će zvučati ubedljivo dok drugi neće uopšte biti uverljiv. To nisu sofisti prvi otkrili ali zato su prvi bili sposobni da nauče druge kako se to postiže.

Godine 427. p. n. e, uprkos činjenici da se Atina već susreća s nekim od najvećih oratora u istoriji, Sicilijanac po imenu Gorgija došao je u grad i brzo stekao neverovatan ugled. Čak je i Platon, koji je bio krajnje sumnjičav prema svim sofističkim učenjima, izjavio da se Gorgija „u narodu smatra najboljim govornikom koji se ikad obratio Skupštini“. Koja je bila Gorgijina tajna? To je bila retorika: umetnost ubeđivanja.

Gorgija je shvatio da postoje načini da se nešto kaže tako da se zahvaljujući njima sve to lakše upamti, a i da bude uverljivije. Jeste li nekad primetili koliko je teško zapamtiti nekoliko redova teksta? Kladio bih se da niste u stanju da citirate duži prozni tekst – recimo, govor, esej, novinski članak ili odlomak iz romana – ali da biste se bez muke setili dovoljno tekstova pesama koji bi ispunili knjigu pristojnog obima. Postoji nešto u ritmu i rimi u poeziji zahvaljujući čemu vam se reči urezuju u pamćenje. Gorgija je shvatio da postoji veza između onog što dobro zvuči, što vam se urezuje u pamćenje i što ima moć ubeđivanja.

Ali šta znači „zvučati dobro“? U suštini, za to su zaslužni obrasci. Volimo ritam poskakivanja suglasnika, samoglasnika i slogova. Posebno volimo nešto što se javlja u serijama od po tri nečega. Postoje izrazi koji predstavljaju spoj svih opisanih obrazaca i toliko su zarazni da su nam neki ostali urezani u pamćenje čak i stotinama godina pošto su napisani. Izjava Julija Cezara „*Dodoh, videh, pobedih*“ čak još bolje zvuči na latinskom: „*Veni, vidi, vici.*“ U Šekspirovom delu o Cezaru, Marko Antonije započinje svoj govor besmrtnim stihom: „*Prijatelji, Rimljani, zemljaci*“... a svaki Žika, Pera i Laza zna da treba govoriti *istinu, samo istinu i ništa osim istine*, kao i da prilikom kupovine kuće treba imati u vidu savet: *lokacija, lokacija, lokacija*. No, vratimo se obrazovanju, obrazovanju, obrazovanju...

Iz nekog razloga naš um privlače obrasci te se zbog toga određeni nizovi glasova i ideja i lakše pamte i ubedljivije zvuče. Gorgija je vešto pretvarao razumne ideje u razumne ideje koje u sebi sadrže *određeni obrazac* i koje su se urezivale u pamćenje zahvaljujući tome kako su zvučale. On je uspešno reklamirao svoje veštine pišući tipske govore a najbolji je bio onaj u kome on pokušava da nas ubedi da za rat koji se opisuje u *Ilijadi* nije kriva grčka kraljica već trojanski princ:

A kako i ne bi bilo opravdano da žena
koja je silovana, koja je ostala bez zemlje
i bez prijatelja
bude predmet sažaljenja a ne izživljavanja.

On je počinio užasna zlodela; ona ih je pretrpela.
Pravedno je, stoga,
nju sažaljevati a njega mrzeti.